

Om udnyttelse af navnestof i ordbøger

Proprier i Gammeldansk Ordbog

Af *Ebba Hjorth*

Formålet med Gammeldansk Ordbog (GldO.) er at give en lingvistisk beskrivelse i leksikalsk form af det danske sprog i tidsrummet c. 1100–1515 samt at tilvejebringe en filologisk håndbog, der kan være hjælpemiddel ved læsning af tekster fra den gammeldanske periode.

Hovedstoffet, som GldO. baseres på, er det stof, der er overleveret direkte fra middelalderen, enten som håndskrifter eller som trykte tekster. Ud over dette kernestof findes der en række sprogvidnesbyrd, hvis udnyttelse og behandling i GldO. må gøres til genstand for grundig teoretisk drøftelse, før endelige redaktionsprincipper fastlægges og redaktion påbegyndes. En af disse stofkilder er proprierne, og da indsamlingen af materiale til GldO. nu nærmer sig sin afslutning, skal jeg i det følgende drøfte, hvilke forudsætninger der efter min opfattelse skal være opfyldt, for at onomastisk og antroponomastisk materiale kan og bør udnyttes i GldO.¹

Da redaktionsprincipper endnu ikke er endeligt udformede, fastsætter jeg som udgangspunkt for mine overvejelser, at man ved redaktionens begyndelse har fastlagt en entydig og håndterlig definition af, hvad et proprium er, samt at man har taget den – efter min mening rimeligste – beslutning, at proprier i funktion som proprier ikke optages i ordbogen, men at sted- og personnavne i funktion som appellativer medtages, at adjektiver afledt af stednavne og sammensætninger med stednavne som førsteled medtages, samt at indbyggernavne er appellativer og selvfølgelig derfor kommer med. Stednavnet *Sjaland* 'Sjælland' medtages altså ikke, mens adjektivet *sjalandisk* 'sjællandsk' og indbyggernavnet *sjalands-far* 'sjællænder' egl. 'en, der færdes på Sjælland' behandles i selvstændige artikler. Stednavnet *Colchester* udelades, men appellativet *kolsester* 'tøj fra Colchester' medtages. Stednavnene *Kampen* og *Lyneburgh* medtages ikke, men *kamper-klæthe* 'klæde fra Kampen' og *lyneburgher-salt* 'salt fra Lyneburgs saltværk' behandles.

En sammenligning af det propriale stof – og jeg forudsætter her som i det følgende, at det er muligt at foretage en tilnærmelsesvis sikker tolkning af de pågældende proprier – og kernestoffet, det ikke-propriale stof, viser to forskellige mulige tilstande:

Den ene situation er den, at det ordstof, der er overleveret som proprium eller som del af proprium, ikke er kendt i den gammeldanske periode fra det ikke-propriale materiale.

I den anden tænkelige situation er det ordstof, der forekommer i proprier, i forvejen sikkert afhjemlet i perioden 1100–1515 fra det almindelige ikke-propriale ordstof.

Hvis det ordstof, der er overleveret som proprium eller som del af proprium, ikke i forvejen er kendt fra kernestoffet, kan og bør dette stof medtages og udnyttes i GldO. på lige fod med kernestoffet, hvis og kun hvis propriets dannelses tidspunkt med sikkerhed kan fastsættes som liggende inden for perioden 1100–1515.

En mængde stof, der opfylder denne betingelse, kan findes blandt tilnavnene og slægtsnavnene.

I løbet af middelalderen bliver vort kendskab til tilnavne, altså navne der karakteriserer det enkelte individ, større.² Først i løbet af 1200-tallet kan tilnavne gå over til at blive arvelige.³ Det faktum, at et tilnavn karakteriserer et enkelt individ medfører, at tilnavne næsten altid er sproglige størrelser, der har haft et tidligere liv som ikke-proprium i sproget,⁴ og at de i kraft af tilnavnefunktionen er levende sprogstof.

Undtagelser fra den regel, at tilnavne næsten altid er sproglige størrelser, der har haft et tidligere liv som ikke-proprier i sproget er (1) tilnavne, der er dannet ved hjælp af suffixet -i, -a («spesialiserande och individualiserande e-(a-)afledning».)⁵ Tilnavnet *Skægge* (i f.eks. *Petrus Skegge* 22/11 [1361–75] Dipl.Dan.III.6 nr. 110) dannet med dette »tilnavne-suffix« til substantivet *skæg*⁶ kan således ikke formodes at have eksisteret som et appellativ *skægge.

Undtagelser er ligeledes (2) tilnavne dannet som bahuvrihi-sammensætninger. Tilnavnet *Blafot* (i f.eks. *Iacobi dicti Blafot* 9/10 1303 Dipl.Dan.II.5 nr. 266) bør ikke medtages som et appellativ *blafot i GldO.

Endvidere danner (3) naturligvis tilnavne af ikke dansk oprindelse undtagelse fra reglen om, at tilnavne næsten altid har eksisteret som almindelige ord i det hjemlige ordforråd.

Endelig bør (5) undtages imperativ-tilnavne af typen *Springup* (i f.eks. *Jens Springop* 23/4 1435 Rep. 1. rk. nr. 6759) medmindre imperativforbindelsen har eksisteret som appellativ, før tilnavnet dannedes (som sandsynligvis *hogaf* i *Jesse Hugaff* 27/3 1444 Rep. 1. Rk. nr. 7413) og medmindre den imperativ-forbindelse, der fungerer som tilnavn, er dannet af ord, som ikke i forvejen er kendt fra det ikke-proprie ordstof (herom mere nedenfor under *Springimile*).

Ligesom tilnavne er slægtsnavne som hovedregel sproglige størrelser, der tidligere har ført en ikke-proprial tilværelse, blandt andet fordi de fleste slægtsnavne er oprindelige tilnavne. Undtagelser fra reglen om, at også slægtsnavne har eksisteret som almindelige ord i det hjemlige ordforråd er dog (1) fremmedsproglige slægtsnavne og (2) kunstige slægtsnavne, der enten består af semantisk uforenelige elementer, eller som unddrager sig semantisk analyse.⁷ De kunstige slægtsnavne ser dog ud til at spille en minimal rolle i den gammeldanske periode, mens de bliver almindelige, efter at der på herredagen i Odense 1526 udstedtes en forordning om, at adelen skulle antage faste slægtsnavne (*Løvenkrone*, *Rosenørn* o.s.v.).

Endelig bør man være opmærksom på, at tilnavne ofte i kilderne optræder som eneste navn på en person og som følge deraf klassificeres som fornavne i Danmarks gamle Personnavne. I. Fornavne. I DgP. I vil man altså kunne finde en del navne, der er oprindelige tilnavne, og som derfor set fra et leksikografisk synspunkt bør behandles og vurderes på samme måde som beskrevet ovenfor:

Nominalsammensætningen *havrekjarv* 'havreæg' er ikke overleveret i det appellative ordforråd, men appellativets eksistens i gammeldansk bevidnes af navnet på en bonde i Thy: *Hauærkiærvæ* (23/2 1343 Dipl.Dan.III.1 nr. 301). På tilsvarende måde bør *Springimile*, navnet på Lunde-dekanen Bents tjener (23/8 1285 Dipl.Dan.II.3 nr. 150) opfattes som et oprindeligt tilnavn. Under hensyntagen til de ovenfor gjorte bemærkninger om de særlige forhold, der gør sig gældende ved leksikografisk udnyttelse af imperativ-tilnavne, har vi her det eneste vidnesbyrd om eksistensen af appellativet *mile* 'bidsel' i gammeldansk.⁸

Dette tilnavne- og personnavnestof, der omfatter ord af alle mulige betydningskategorier, giver da, når det er eneste belæg på et ord, værdifulde bidrag til den lingvistiske beskrivelse af sproget i middelalderen:

Det danske ord *fuglekonge* for sangfuglen *Regulus cristatus* er ikke

På samme måde er (4) oprindelige stednavne i funktion som tilnavne undtagelser fra reglen.

overleveret i gammeldansk, men dets eksistens som appellativ *fughlekunung* i perioden 1100–1515 er bevidnet gennem et tilnavn i et testamente fra Lund 28/9 1346 *Ingemanno dicto Fughlækonung* (Dipl.Dan.III.2 nr. 280).

Jeg henviser yderligere til eksemplerne *havrekjarv* og *mile* ovenfor.

På grund af arten af det skriftlige materiale vi har overleveret fra middelalderen, vil det som oftest – især for borgernes og bøndernes vedkommende – være vanskeligt eller umuligt at afgøre, om der i det aktuelle tilfælde foreligger et tilnavn eller et slægtsnavn. Denne vanskelighed får imidlertid kun betydning for dateringen af forekomsten af det ord, der er bevidnet gennem tilnavnet/slægtsnavnet. Overgangen fra et ords ikke-proprieale tilstand til tilstanden som navn falder nemlig under alle omstændigheder inden for GldO.s periode, selv om udviklingen er *ikke-propriealt ord > *tilnavn > slægtsnavn, og selv om vi eventuelt først har navnet belagt i dets 3. generation som slægtsnavn. Vi kan således kun med sikkerhed sige, at *havrekjarv* har eksisteret som sammensat appellativ omkring 1343, hvis vi samtidig kan godtgøre, at bonden i Thy ikke har arvet sin fars tilnavn eller har arvet sin fars slægtsnavn, der måske var arvet efter hans fars tilnavn o.s.v. Men vi kan med sikkerhed hævde ordets eksistens i den gammeldanske periode.

For stednavnematerialets vedkommende vil det i nogle tilfælde være muligt med sikkerhed at fastlægge dannelsesetidspunktet til perioden 1100–1515. En sådan eksakt historisk datering af et stednavns dannelsesetidspunkt er mulig, hvis stednavnets indhold henviser til en historisk daterbar person eller til en historisk daterbar begivenhed. Hvis stednavnet ikke indeholder en sådan dateringsmulighed, kan det i visse tilfælde ved historiske kilders oplysning om, hvornår navngivningen må have fundet sted, dateres præcist eller omtrentligt. Hvis et områdes befolkning koloniserer og dermed nyanvngiver et andet landområde, kan man jo datere en navnetype i kolonisateurernes hjemland ved fravær eller forekomst af denne navnetype i det koloniserede område.⁹

I stednavnet *Kongsted* i Niløse sogn, Merløse herred, Holbæk amt er efterledet oprindelig *-thvet*, omkring 24/6 1296 (Dipl.Dan.II. 4 nr. 222) *Kungstwed*, 18/4 1466 (Rep. 2. rk. nr. 2058) *Kongxstwet*. I Valdemars Jordebog nævnes det, at *Haquinus Palne sun* skødede 6 mark guld i Niløse Overdrev til kong Kristoffer I (1252–59), *In Niløsworæ. vi. mr. auri*.¹⁰ Som fremhævet af Kristian Hald er det nærliggende at

antage, at Kongsted, nævnt første gang i 1296 (jfr. ovenfor), »er identisk med en Rydning paa Kongens Overdrev i Niløse, og vi faar derved en Datering af Navnet, der maa stamme fra Tiden mellem 1252 og 1296. Niløsworæ nævnes paa det paagældende Sted i Jordebogen mellem to Navne paa -tved, Wæthwetæ . . og Thurnwichthwet, begge ligesom dette vurderet til seks Mark Guld«. ¹¹

Vi kan således på basis af dette stednavn, hvis dannelsesetidspunkt sikkert kan fastlægges til 1200-tallet, være sikre på, at ordet *thvet*, der ikke er overleveret i tidsrummets appellative ordforråd, har eksisteret som appellativ i den gammeldanske periode, og vi kan med rimelighed oprette en artikel *thvet*, *sb.* på dette grundlag.

Det af proprier løsnede ordstof, som ikke er dokumenteret ikke-proprialt i perioden, bør ligeledes benyttes i GldO. i følgende tilfælde:

Hvis et ord, der forekommer som stednavn eller som del af stednavn, men som ikke er kendt fra det ikke-propriale ordstof, har paralleller i de øvrige nordiske sprogs og eventuelt i vestgermansks almindelige ordstof og desuden er kendt efter 1515 som ikke-proprium, kan man formode, at ordet også har eksisteret som ikke-proprium i den gammeldanske periode.

Et eksempel på dette forhold er trænavnet *løn*, Acer. Dette appellativ er i dansk kun eftermiddelalderligt overleveret, men kendes i vestnordisk *hlynr*, *m.* ¹² og i fornsvensk *lön*, *m.*? ¹³. Ordet indgår i flere stednavne f.eks. *Lønholt* i Grønholt sogn, Lyng-Kronborg herred, Frederiksborg amt, overleveret 26/9 1348 (Dipl.Dan.III.3 nr. 60) *in Lønholtæ*. Uanset hvornår dette stednavn er dannet (herom mere nedenfor), er der altså et tidspunkt før dannelsesetidspunktet samt et tidsrum efter 1515, hvori vi ved, at appellativet *løn* har været i brug, samtidig med at substantivet er kendt fra vestnordisk og fra fornsvensk før 1515. Vi kan da tillade os at slutte, at ordet har eksisteret som appellativ i gammeldansk. Stednavnebelæg som *in Lønholtæ* er blot tilfældigvis eneste middelalderlige belæg på ordets forekomst.

Jeg har nu behandlet to forskellige typeeksempler på, hvorledes kendskabet til ordforrådet i den gammeldanske periode kan suppleres og gøres mere udtømmende. Om begge disse tilfælde gælder det, at de, som jeg tidligere har fremhævet, har en tilnærmelsesvis sikker tolkning som forudsætning. Ligeledes er det indlysende, at erkendelsen og vurderingen af det ordstof, der kun er kendt fra proprier – især for stednavnenes vedkommende – er tidkrævende og vanskelig at gennemføre

systematisk, så længe serien Danmarks Stednavne ikke er fuldført, eller så længe der ikke eksisterer en ordbog over ordforrådet i de danske stednavne.

I alle andre tilfælde end de to her behandlede, hvor det i propriier forekommende ordstof ikke er kendt fra det ikke-proprieale ordstof, bør det af navnene ekstraherede ordstof ikke medtages som selvstændige enheder i GldO. Teoretisk kan der nemlig som hovedregel rettes den indvending mod at medtage ord i funktion som stednavne og fornavne eller ord som er del af stednavne og fornavne i en gammeldansk ordbog, at man i almindelighed ikke har nogen garanti for, at det nye ordstof, de bringer, virkelig var i brug i den periode, ordbogen omfatter. Selv om man for visse efterledssammenholdte stednavnes vedkommende er nået temmelig langt med hensyn til datering, hersker der stadig en del usikkerhed omkring disse dateringer. Kun en ringe del af navnestoffet kan med sikkerhed dateres udelukkende til middelalderen, mens en langt større del med sikkerhed kan henføres til før-gammeldanske perioder.

Når sogne navnet *Hvam* i Rinds herred, Viborg amt, overleveret 21/2 1344 som *de Hwamæ* (Dipl.Dan. III.2 nr.26), således med sikkerhed kan tolkes¹⁴ som pluralis eller som dativ singularis af et substantiv svarende til oldislandsk *hvammr*, *m. 'liden Dal'*¹², bør vi af de nævnte grunde ikke udfærdige en ordbogsartikel på grundlag af stednavnebeleggene. Når yderligere begrebet *en dal* nævnes mange gange i gammeldansk også uden for stednavne og her altid ved anvendelse af ordet *dal*, men aldrig som **hvam*, når vi således ved, at fraværet af ordet **hvam* ikke kan skyldes, at begrebsområdet af en eller anden tilfældig grund ikke er skriftligt bevidnet i middelalderen, bestyrkes vi yderligere i den antagelse, at *Hvam* er en arv fra en foregående sprogperiode.

Jeg skal belyse problemstillingen med endnu et – mere kompliceret – eksempel. I et rettertingsvidne fra 24/8 1503 (Rep. 2. rk. nr. 9907) står der: . . . *Malti Iull haffuer induorth meth lagheffd . . . Wester Hedboll gardstet oc Øster Hedboll gardstet meth theris aabiggis Stoffter sønden for^{ne} gardsteder saa langt som the gamell hedager ganger*. Den her citerede passage gentages bogstavret (dog *Vester* i stedet for *Wester* og *Oster* i stedet for *Øster*) i et rettertingsvidne om samme sag fra 22/10 1505 (Rep. 2. rk. nr. 10460). I overensstemmelse med GldO.s normale arbejdsgang vil ordet *hedager* formodentlig blive indstreget og forsynet med opslagsordet *hethaker*, *sb*. Men i betragtning af at dette sammensatte appellativ i GldO.s seddelsamling kun forekommer i disse to af

hinanden afhængige dokumenter, bør vi nøje overveje, om dette ord overhovedet er et appellativ og ikke en del af et proprium. Desværre viser en nærmere undersøgelse af navneforrådet i Bur sogn, Hjerm herred, Ringkøbing amt, som lokaliteterne iflg. sammenhængen må ligge i, at der hverken tidligere eller senere findes vidnesbyrd om, at et sådant marknavn har eksisteret. En konstruktion som *the gamell hedager* har imidlertid en ikke ukendt omend ikke særlig frekvent struktur for stednavne. Muligheden for at *the gamell hedager* rimeligst skal opfattes som et proprium, bevirker – hvadenten stednavnet skal tolkes som dannet af adjektivet *gammel* og det sammensatte appellativ *hedager* eller som sammensat af proprium *Gammelhede* og substantivet *ager* – at vi må undlade at oprette en ordbogsartikel *hethaker*, *sb.* Vi kan nemlig ikke med sikkerhed hævde, at navnet er dannet i tiden 1100–1515 og dermed heller ikke være sikre på, at de ord, der indgår i proprium, har været gængse som almindelige ord i den gammeldanske periode.

På samme måde må vi forholde os over for navne af typen *Holmgards kirkivaas* i Møborg sogn, Skodborg herred, Ringkøbing amt (28/6 1503, Rep. 2. rk. nr. 9873). På basis af et navn af denne type kan vi nemlig ikke være sikre på, at et sammensat appellativ *kirkjevase* har eksisteret i gammeldansk, og vi bør ikke skrive ordbogsartikler udelukkende på et sådant grundlag.

Den anden tænkelige tilstand ved sammenligningen af det propriale og det ikke-propriale stof er den, at det ordstof, der forekommer i proprium i forvejen er sikkert afhjemlet i perioden 1100–1515 fra det ikke-propriale ordstof. Også i dette tilfælde giver proprierne væsentlige bidrag til den lingvistiske beskrivelse af sproget i middelalderen.

I en lang række tilfælde vil proprialt ordstof kunne støtte forekomsten og vurderingen af et ikke-proprialt svagt overleveret ord. Det vil kunne supplere og øge vor viden om et bestemt ord med hensyn til ordets kronologi, med hensyn til dets lydige udvikling, dets morfologi og dets geografiske udbredelse. Endelig kan proprierne være af stor vigtighed ved et ords betydningsfastlæggelse.

En af årsagerne til propriernes betydning på disse mange områder er deres overleveringssituation. Sted- og personnavneformer er almindelig kendt så tidligt som fra c. 1100 i fremmedsproglige tekster, mens de tidligste på dansk skrevne større kilder er c. 150 år yngre.

Materialet til substantivet *dus* består i Gld.O.s samlinger af 2 citater

begge fra Rimkrønikens digt om Amleth.¹⁵ Vort kendskab til ordets brug i middelalderen udvides imidlertid af, at det optræder som del af stednavn flere steder. I Ørslevkloster sogn, Fjends herred, Viborg amt findes naturnavnet *Hellingdås*, overleveret 2/8 1468 (Rep. 2. rk. nr. 2465) som *Helling Dusß* og *Helling dus*.¹⁶ Ordet indgår formodentlig også i landsbynavnet *Dørslund*, Brande sogn, Nørvang herred, Vejle amt, overleveret 11/5 1420 (Rep. 1. rk. nr. 5849), som *Dysling*.¹⁷ Ordet optræder endelig som tilnavn gennem hele perioden f.eks. 14/12 1315 *N. Mandorp, kallis Dus*¹⁸ (Dipl.Dan.II.7 nr. 313).

På grund af propriernes tidligere nævnte overleveringssituation vil de ofte være eller indeholde det ældste vidnesbyrd om et ords forekomst: Substantivet *bing* 'kiste' især 'kornkiste' er som appellativ tidligst kendt i et diplom fra 21/2 1420 (GldDipl. II. 2 s. 86) i formen *byng*, men ordet forekommer i funktion som tilnavn allerede 14/12 1315 *Benedictum Bing* (Dipl.Dan.II.7 nr. 313), altså 100 år tidligere.

Det ældste belæg på appellativet *væthel* 'vadested, vejle' er fra 11/7 1514 *widh then weil, som folk agher ower* (Gamle jydsk Tingsvidner nr. 69). I funktion som stednavn eller som del af stednavn kendes ordet langt tidligere. Købstadnavnet *Vejle*¹⁹ kendes f.eks. allerede i 1200-tallet; det ældste originalbelæg er fra 24/8 1293 *Wæthæl* (Dipl. Dan. II. 4 nr. 114).

Ligeledes fordi proprierne er tidligere overleveret end det ikke-proprie ordstof og som følge af, at propriernes forekomst som oftest kan dateres helt eksakt, vil proprierne i en lang række tilfælde kunne give oplysninger dels om en ældre sprogtilstand dels om en nøjagtigere datering af en bestemt lydudvikling:

Appellativet *holm* er i gammeldansk kun dokumenteret i den a-omlydte form med o-vokal. Den ikke-omlydte form med u-vokal findes imidlertid i nogle ganske få stednavne f.eks. *Hulumby* i kannik Tyge Turesens testamente 11/3 1353 (Dipl.Dan.III.4 nr. 17).²⁰

Klusilsvækkelsen indtræder særlig tidligt i relativt trykssvag stavelse og bevidnes og tidsfæstet f.eks. for substantivet *vik*'s vedkommende af stednavnebelæg som *Westerwich*²¹ (1217²² Liber daticus Lundensis vetustior²³).

Jeg må i denne sammenhæng gøre opmærksom på, at en forudsætning for at anvende proprier til belysning af sprogets lydhistorie er, at man bekender sig til den opfattelse, at proprier deltager i de samme lydudviklinger som det øvrige ordforråd – og kun i disse.²⁴

Det fællesnordiske bøjningssystem for nominer afløses som bekendt i

løbet af ældre middeldansk af et mere forenklet bøjningssystem, hvor de oprindelige genitivs-former erstattes af -s-former både i singularis og i pluralis. Da specielt stednavnenes dannelsesetidspunkt som nævnt oftest er langt tidligere end denne forenkling, vil stednavnene ofte indeholde materiale, der viser det tidligere bøjningssystem:

Eksempelvis er den oprindelige genitiv singularis af substantivet *lund* overleveret i stednavnet *Lunderskov* i Ribe amt, f.eks. 30/11 1496 *Lwnderskoff* (Rep. 2. rk. nr. 8262), mens der i det ikke-proprieale stof kun findes belæg på den sekundære s-genitiv.

På tilsvarende måde er den oprindelige genitiv pluralis af substantivet *æg* overleveret i stednavnet *Egholm*, Ålborg Vor Frue sogn, Kær herred *Æggiæholm* (1200-tallet Kong Valdemars Jordebog).

Som følge af at stednavne er sproglige størrelser, der er knyttet til ganske bestemte lokaliteter, nøjagtige geografiske punkter, vil disse ofte være af værdi til fastlæggelse af et ords geografiske udbredelse, især hvis det pågældende ord er sparsomt og – på grund af kildernes fordeling – geografisk ensidigt overleveret.

Sidst men ikke mindst vigtigt skal anføres, at stednavnene på grund af deres præ-gammeldanske dannelsesetidspunkt og på grundlag af mulige, gennemførlige navnesemantiske analyser kan være af stor værdi ved etableringen af en betydningsdifferentiering ved udfyldelse af eventuelt manglende led.

Lad mig illustrere denne proces ved hjælp af et eksempel hentet fra Kristian Hald: *Vore Stednavne* s. 99f. Substantivet *aker*, 'ager' er fra det ikke-proprieale ordstof kun kendt i betydningen 'dyrket areal, agerjord'. Denne betydning af ordet forekommer uden tvivl i en lang række stednavne. Antager vi nu, at denne betydning er den eneste i dansk kendte, vil vi komme til at stå med en del stednavne, hvor en semantisk sammenhæng mellem bestemmelseselementet og artselementet ikke kan etableres, eller hvor det saglige forhold på stedet omkring dannelsesetidspunktet står i modsætning til navnets semantiske indhold. *Agerskov*, sognenavn i Sønderjylland og belagt i første halvdel af 1300-tallet som *akærskogh*, og *Oksager*, landsbynavn i Angel belagt i første halvdel af 1400-tallet som *Ouxacker* ville således betyde henholdsvis 'skoven, hvori der er agerjord' og 'agerjord for okser'. *Agerø* i Limfjorden og det flere steder forekommende *Agernæs*, i Kong Valdemars Jordebog overleveret som henholdsvis *Akær* og *Akærnæs*, er lokaliteter med beliggenhed i områder, der ikke kan formodes at have været opdyrket omkring dannelsesetidspunktet. Antager vi derimod, at

substantivet *aker* i stednavne som de her nævnte har en betydning, der ligger nærmere ved grundbetydningen af den rod, ordet er dannet til, nemlig *ag-* 'drive' (jfr. latin *agere*), nemlig 'sted, hvor kvæget drives hen, græsgang', får *Agerskov* og *Oksager* det rimeligere semantiske indhold 'skoven, der tjener til græsning for kvæget' og 'græsgang for okserne'. Det er altså på denne måde muligt at beskrive en betydningsudvikling ved at kombinere det ikke-propriale ordstof med ordstof hidrørende fra *proprier*, mens oplysninger stammende udelukkende fra det ikke-propriale stof ville resultere i en mangelfuld redegørelse for betydningsudviklingen.

På lignende måde kan ord, som kun er meget sparsomt overleveret og hvis betydning derfor kun vanskeligt lader sig fastsætte, ofte vurderes sikrere semantisk ved hjælp af *proprialt* ordstof.

Når stednavne som følge af det før-gammeldanske dannelsesstidspunkt her hævdes at kunne og skulle meddele leksikalske oplysninger om ældre bøjningsformer og oprindeligere betydningsindhold, kunne man måske – ligesom i det tidligere nævnte tilfælde, hvor *proprialt* ordstof er eneste vidnesbyrd om et ords forekomst i gammeldansk – hævde, at den pågældende bøjningsform og det pågældende betydningsindhold tilhører en ældre sprogperiode og altså ikke er levende i perioden 1100–1515. Alligevel bør dette supplerende stof inkorporeres i ordbogen, da der i disse sidste tilfælde ikke er tale om den blotte eksistens af et ord eller et fænomen, men om at tilvejebringe relevante oplysninger til beskrivelse af klassetilhørsforhold, bøjning, historie og etymologi samt brugsbestemmelse af ord, som er ikke-*proprialt* bevidnet i perioden.

Konklusionen på disse overvejelser bliver da denne:

Som hovedregel kan og bør et af *proprier* løsnat ordstof benyttes i GldO.

1. som materiale til supplerung af den viden om et bestemt ords kronologi, lydlig udvikling, morfologi, geografiske udbredelse og betydningsindhold, vi kan skaffe os gennem ordets ikke-*propriale* forekomst.
2. som dokumentation for eksistensen af ord, der ikke er kendt i forvejen fra periodens almindelige ordforråd, under forudsætning af at *proprier* med sikkerhed kan siges at være dannet inden for GldO.s periode, eller forudsat at ordene både kendes efter 1515 og i beslægtede sprog i tiden 1100–1515.

Noter

1. Lignende problemer er med andre konklusioner drøftet i: Redaktionsprincipper for GldO. Problemstillinger, drøftelser og forslag med illustrerende eksempler. Udarbejdet i skitseform nov. 1964 – til internt brug for Ordbogsrådet ved GldO., ved Kaj Bom. – 2. Se f.eks. Kristian Hald: Tilnavne. KLNLM XVIII. 315. – 3. Kristian Hald: Slektsnavn. Danmark. KLNLM XVI. 205. – 4. John Kousgård Sørensen: Tilnavne og slægtsnavne. Binamn och släktnamn. Norna-rapporter 8. Uppsala 1975. S. 113. – 5. Elof Hellquist: Fornsvenska tillnamn. Xenia Lideniana. Stockholm 1912. S. 113. – 6. DgP. II. 971. – 7. John Kousgård Sørensen: a.a. s. 113. – 8. DgP. I. 1273 og Inge Wohlert: Imperativiske stednavne. Ti afhandlinger. København 1960. S. 89. – 9. Vibeke Christensen og John Kousgård Sørensen: Stednavneforskning 1. København 1972. S. 195 ff. – 10. Kong Valdemars Jordebog ved Svend Aakjær. København 1926–43. I. Text. S. 40.21. – 11. Vore Stednavne. 2. reviderede og forøgede udgave. København 1965. S. 172. – 12. Johan Fritzner: Ordbog over Det gamle norske Sprog. Kristiania 1886–96. – 13. K. F. Söderwall: Ordbok öfver svenska medeltids-språket. Lund 1884–1918 og Supplement. Lund 1953–73. – 14. Danmarks Stednavne Nr. 9, Viborg Amts Stednavne. København 1948. S. 110. – 15. Allan Karker: Mellem ordbog og tekst. Omkring Rimkrøniken vers 540 og 552. Nordiske Studier. Festskrift til Chr. Westergård-Nielsen. København 1975. Ss. 147–154. – 16. Danmarks Stednavne Nr. 9, Viborg Amts Stednavne. København 1948. S. 98. – 17. Danmarks Stednavne Nr. 8, Vejle Amts Stednavne. København 1944. S. 75 f. – 18. DgP. II. 232 f. – 19. Danmarks Stednavne Nr. 8, Vejle Amts Stednavne. København 1944. S. 1. – 20. Kristian Hald: A-Mutation in Scandinavian Words in England. The Vikings. Uppsala 1978. S. 99 ff. – 21. Johs. Brøndum-Nielsen: Gammeldansk Grammatik II. Konsonantisme. København 1968. S. 77. – 22. Jfr. J. B. Løffler: Danske Gravstene fra Middelalderen. 1889. Figur 11. – 23. Udgivet i Libri memoriales capituli Lundensis, Lunde Domkapitels gavebøger, ved C. Weeke. København 1884–89. – 24. Se herom f.eks. Vibeke Dalberg og John Kousgård Sørensen: Stednavneforskning 2, der planlægges til udgivelse i 1979, og som jeg har haft lejlighed til at læse i manuskript.

Litteratur

DgP.I = Danmarks gamle Personnavne. I. Fornavne. Udgivet af Gunnar Knudsen og Marius Kristensen under medvirkning af Rikard Hornby. København 1936–48.

DgP.II = Danmarks gamle Personnavne II. Tilnavne. Udgivet af Gunnar Knudsen, Marius Kristensen og Rikard Hornby. København 1949–64.

Dipl.Dan. = Diplomatarium Danicum. I række ved Lauritz Weibull og N. Skyum-Nielsen, II række ved Franz Blatt, Gustav Hermansen, C. A. Christensen m.fl., III række ved C. A. Christensen, Herluf Nielsen, K. Friis Johansen m.fl. København 1938 ff.

GldDipl. = Gammeldanske Diplomer. Gruppe A. I række 1 ff. København 1959 ff.

GldO. = Gammeldansk Ordbog.

KLNLM = Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder. I ff. København 1950 ff.

Rep. = Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis I–IV, udgivet ved Kr. Erslev. København 1894–1912. Series secunda I–IX, udgivet ved William Christensen. København 1928–39.